

DEMOGRAFIE ȘI POLITICĂ LA EST DE CARPAȚI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA: ASPECTE ISTORIOGRAFICE

Ion EREMIA

Universitatea de Stat din Moldova

În acest studiu sunt examinate unele aspecte istoriografice ale situației demografice la Est de Carpați în secolul al XIV-lea. O atenție deosebită a fost acordată istoriografiei sovietice, care, în tendința de a demonstra formarea „poporului moldovenesc”, a utilizat metode care nici pe departe nu pot fi apreciate ca științifice. În pofida acestei realități, unii autori contemporani utilizează rezultatele cercetărilor istoricilor din perioada sovietică pentru a „argumenta” existența „poporului moldovenesc”.

Cuvinte-cheie: Țara Moldovei, volohi, moldoveni, români, rusini.

DEMOGRAPHIC AND POLITICAL OF THE CARPATHIANS EST IN XIV CENTURY: THE HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS

The study is focused to examining historiographical aspects of the demographic situation in the East of the Carpathians in the XIVth century. Particular attention was given to Soviet historiography, which they tend to demonstrate creating "Moldovan people", used methods for science cannot be assessed. Despite this reality, some contemporary authors, historians using Soviet-era research results for "argument" to the existence "Moldovan people".

Keywords: *The Country of Moldova, volochs, Moldavians, Romanians, Russians.*

Dezmembrarea fostei URSS și formarea statului independent Republica Moldova au deschis noi posibilități pentru istoricii de aici de a cerceta și a elucida problemele fundamentale ale istoriei țării, în același rând și problemele ce țin de situația etnodemografică în spațiul estcarpatic din secolul al XIV-lea, secol în care s-a constituit statul medieval independent Țara Moldovei. Aceste posibilități nu au fost însă valorificate la justa valoare de către toți istoricii, unii dintre ei, fie că s-au format în calitate de istorici profesioniști încă în perioada sovietică, fie că au îmbrățișat meseria de istoric după anul 1991, din anumite motive, care nici pe departe nu par a fi științifice, continuă să rămână în mrejele istoriografiei sovietice, și chiar, prin anumite inepții, să o depășească.

Istoriografia sovietică moldovenească, cu rare excepții, a negat cu vehemență existența populației autohtone românești în spațiul estcarpatic, considerând că ea a migrat în această regiune abia în secolul al XII-lea. Spre exemplu, într-un studiu publicat în anul 1969 P.P. Bârnea scria că populația romanizată – volohii – pătrund în spațiul estcarpatic abia în prima jumătate a secolului al XII-lea [16, p.31] și, treptat, îi asimilează pe acei pe care i-au găsit aici. Teritoriile estcarpatice, menționa autorul, nu erau lipsite de populație, dar populația era foarte rară. Aici continuau să locuiască slavii, care au supraviețuit năvălirilor nomazilor din secolele XI-XII și ale tătarilor de la mijlocul secolului al XIII-lea. Tot pe aceste teritorii s-au așezat și nomazii, în special cumanii, fără ca autorul să precizeze reperele cronologice, necesare în acest caz, iar de la sfârșitul secolului al XII-lea pe teritoriile estcarpatice pătrund fugarii din cnezatul Halician, așa-numiții „*галицкие выгонцы*”. Așadar, conform lui P.P. Bârnea, populația romanizată a venit în regiunile estcarpatice din zonele intracarpatic abia în secolul al XII-lea, a găsit aici cel puțin două comunități etnice, slavi și nomazi, pe care le-a asimilat treptat. Remarcabil este totuși faptul că autorul nominalizat nu face nici cea mai mică aluzie la formarea unui nou popor, „poporul moldovenesc”, cu toate că admite existența așezărilor numite de el „moldovenești timpurii” [16, p.38].

Un alt istoric din perioada sovietică, N.A. Mohov, referindu-se la problema care ne interesează aici, afirmă că la începutul secolului al XIV-lea populația slavă era încă destul de numeroasă în Moldova, iar volohii erau puțini. Slavii erau apreciați de autor drept populație locală, autohtonă, iar volohii erau considerați păstori migratori, sosiți în zona estcarpatică din Transilvania și Maramureș după năvălirile pecenego-cumane și mongolo-tătare (sec.XI-XII). Volohii, susține autorul în una din pagini, i-au asimilat pe slavi și au format un nou etnos, moldovenii, a căror cultură materială și, de asemenea, a valahilor o datează cu secolul al XIII-lea, pe care arheologii au studiat-o și o cunosc destul de bine. În alte pagini același autor scrie că moldovenii s-ar fi constituit către secolul al XIV-lea [29, p.67, 57, 70, 80, 91-92].

Chiar și un cititor neavizat observă ușor valoarea „științifică” a acestor teze, care se bat cap în cap și, practic, nu elucidează totuși situația etnică în spațiul estcarpatic către începutul secolului al XIV-lea: era aici constituit un „popor moldovenesc” sau slavi erau mulți, iar volohi erau puțini?

În anul 1977, într-o culegere de studii apărută la Moscova, a fost publicat articolul lui V.M. Gațak și E.A. Rikman, consacrat situației etnice din spațiul estcarpatic reflectate în faimoasa legendă despre Dragoș, legendă redată de autori după sursele istorice narative deja cunoscute și care, în opinia lor, reflectă colonizarea în masă de către volohi a spațiului estcarpatic în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în statul Moldova care și-a cucerit independența. V.Gațak și E.Rikman încearcă să-și argumenteze teza apelând la studiul lui P.P. Bârnea, examinat mai. Potrivit autorilor, în baza materialelor arheologice și a surselor scrise el a alcătuit o hartă, conform căreia în secolele XIV – începutul secolului XV ar fi existat mai mult de cinci sute de așezări rurale [17, p.214].

Cum s-a arătat și mai sus, P.P. Bârnea într-adevăr împărtășea teoria, potrivit căreia volohii au migrat în spațiul estcarpatic din Transilvania și Maramureș, însă interpreta lucrurile cu totul altfel decât le-au înțeles V.Gațak și E.Rikman. În procesul de colonizare a regiunilor de la Est de Carpați P.P. Bârnea deosebea două etape: prima, „probabil, până în secolul al XIII-lea inclusiv”, când are loc popularea regiunii estice a Moldovei de peste Prut cu populație din Transilvania centrală, de nord și nord-vest; a doua corespunde populării în masă a regiunii dintre Nistru și Prut cu cei veniți din Moldova de peste Prut și Bucovina, colonizare care a avut loc, în temei, în secolele XIII-XIV, dar aceasta, în opinia autorului, nu exclude pătrunderea anterioară a unor grupuri de populație în această regiune.

Cât privește cele „mai mult de cinci sute de așezări rurale”, care, după cum susțin V.Gațak și E.Rikman, ar demonstra colonizarea în masă de către volohi a regiunilor de la Est de Carpați în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, și în acest caz concluziile lui P.P. Bârnea sunt cu totul altele. În primul rând, P.P. Bârnea spune destul de clar că materialele arheologice cunoscute la timpul său sunt destul de modeste și ele nu pot oferi datele necesare privind numărul așezărilor din Moldova secolelor XV-XVII.

În al doilea rând, P.P. Bârnea scria destul de clar că harta-schemă nr.4 privind așezările rurale din Moldova secolului al XV-lea a fost alcătuită în temeiul datelor oferite de 772 gramote de la sfârșitul secolului al XIV-lea – secolul al XV-lea [16, p.37-38, 92-94]. Rezultatele la care a ajuns P.P. Bârnea sunt următoarele. În sursele scrise utilizate de el sunt amintite 1344 de așezări, 1122 dintre care a reușit să le localizeze pe hartă. În prima pătrime a secolului al XV-lea sunt amintite 140 de așezări, în a doua – 590, în a treia – 251, în a patra – 363 de așezări. În așa fel, în prima jumătate a secolului al XV-lea sunt fixate 730 de așezări, în a doua – 614, dintre acestea circa 130 deja existau în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Ținând cont de sintagma „unde din veac au fost” prezentă în documente, de faptul că în prima jumătate a secolului al XV-lea sunt amintite 860 de sate, P.P. Bârnea formulează concluzia că datele la care a ajuns el confirmă ipoteza lui H.H. Stahl [12, p.105-106], conform căreia cca 80% din satele de pe teritoriul Moldovei au fost întemeiate în perioada de până la formarea statului [16, p.95]. Și dacă lucrurile stau anume așa, putem noi invoca studiul lui P.P. Bârnea pentru a demonstra teza despre „colonizarea în masă de către volohi” a regiunii estcarpatice în a doua jumătate a secolului al XIV-lea? Desigur că nu. Dimpotrivă, studiile lui H.H. Stahl și P.P. Bârnea infirmă totalmente această teză.

Remarcabil apare faptul că V.Gațak și E.Rikman prezintă și informația lui Simion Dascăluș, interpolatorul cronicii lui Grigore Ureche, care scrie că a preluat-o dintr-o sursă mai veche, anume – din „letopisețul cel moldovenesc”, informație ce redă clar că spațiul estcarpatic a fost populat de români și ruși: „de sârgu s-au lățit rumâni în gios și rusii în sus”.

Însă, această fraza putea trezi „nedumerire” în rândul anumitor cercuri politice și științifice sovietice, de aceea autorii au considerat necesar să o „comenteze”, afirmând în nota de subsol că „este mai corect ca populația Țării Moldovei din secolul al XIV-lea să fie numită volohi (așa este ea numită în gramotele ungurești din secolul XIV)” [17, p.205], comentariu care poate fi înțeles, dacă ținem cont de anul în care a fost publicat studiul citat.

Autorii merg însă mai departe și scriu că o altă sursă istorică, cronică polonă redactată în anul 1566, a întregit celelalte cronici cu un adaos esențial, anume: cu informația că Dragoș a „descălecat” împreună cu „moldoveni din Țara Ungurească” și fac referință la studiul lui D.Simonescu [11, p.31]. De aici autorii nominalizați trag concluzia că un asemenea text ar indica faptul că populația de la răsărit de Carpați începe să fie desemnată constant cu etnonimul „moldoveni” [17, p.203-206].

Concluzia este total falsă, fiindcă așa-numita *Cronică moldo-polonă* nu conține sintagma „moldoveni din Țara Ungurească”, ci „*volochi vegierskiemy*” [36, p.105], adică „români ungureni” și nu „moldoveni ungureni” (*венгерских молдаван*) [36, p.117], cum a tradus un alt istoric sovietic, F.A. Grecul, editorul de la 1976 al cronicilor slavo-moldovenesti.

Dubii serioase trezește și harta de la pagina 208 intitulată „Situația etnică la Est de Carpați în secolele XII-XVII”. În conformitate cu sursele istorice cunoscute din secolele XII-XIII, volohii sunt plasați în zona de nord a viitoarei Moldove, între râurile Prut și Nistru, și, de asemenea în zona de sud, între râurile Bistrița, Siret și munții Carpați. Moldovenii, cu precizarea că este vorba de mijlocul secolului al XIV-lea, sunt plasați între râurile Moldova și Bistrița și, de asemenea, în partea centrală și sudică a regiunii Siret, Nistru, Marea Neagră, fără a fi indicate careva repere cronologice. În sfârșit, ucrainenii sunt plasați între râurile Siret și Suceava, iar rusinii în zona muntoasă de la izvoarele râurilor Moldova și Suceava, pentru ultimii indicându-se secolul al XIII-lea [17, p.208]. Și dacă autorii studiului dat sunt înclinați să creadă, ca și N.A. Mohov, că Ețco era ucrainean [17, p.215], adică rusinii și ucrainenii constituiau un singur etnos, atunci de ce ei apar pe harta pe care au alcătuit-o ca două etnosuri deosebite?

Este adevărat, V.Gațak și E.Rikman au sesizat faptul că e complicat a aprecia gradul de exactitate istorică a datelor legendei redată de Simion Dascălul referitoare la populația „rusă” din această regiune și că nu poate fi exclusă confuzia faptelor, care au avut loc în secolul al XIV-lea, cu altele, care au avut loc mai târziu, situație pe care autorii nu au depășit-o însă [17, p.214].

Este de semnalat și faptul că această hartă a fost utilizată și pe o pagină a unei cărți semnate de V.Stepaniuc, dar autorul face unele „precizări”. Prima „precizare” este că autorul nu ne spune de unde a luat harta. A doua „precizare” ține de modificarea limitelor cronologice ale situației etnice la Est de Carpați, indicându-se secolele XII-XVI. A treia „precizare” constă în aceea că punctul 1 din legendă – „Răspândirea toponimelor legate de numele lui Dragoș” – este dat după V.Gațak. Conform următoarei „precizări”, în locul ucrainenilor, plasați de V.Gațak și E.Rikman între râurile Suceava și Siret, sunt plasați rusinii, aceștia în schimb „dispărând” din regiunea [13, p.19] unde îi indicase cei doi autori nominalizați. Serghei Suleak, la rândul său, redă și el harta dată, cu specificarea că drept sursă i-a servit ediția rusă a cărții semnate de V.Stepaniuc [37, p.8]. Iată prin care metode Stepaniuc și Suleak „mișcă” înainte știința istorică!

Descoperiri relativ recente oferă posibilitatea de a cunoaște cu exactitate cum se identifica pe sine populația autohtonă. Este vorba de un text redactat de un geograf anonim toscan pus în circuitul științific de P.Gautier Dalche în 1994. Precizarea în sursa dată că în fruntea Hoardei de Aur se afla hanul Ozbag a permis specialiștilor delimitarea segmentului cronologic când a fost redactat textul anonimului toscan: anii 1313–1342, perioadă în care a domnit numitul han tătar. Referindu-se la situația etnică din Ungaria, anonimul geograf toscan afirma că în afara ungarilor creștini mai locuiesc „**Rumeni ei Valacchi**” („românii și valahii”), care „**sono paghani**” („sunt păgâni”). Specialiștii români care au examinat textul dat au precizat că anonimul geograf „nu a conștientizat că această a doua frază conținea doi termeni strict echivalenți și că se referea de fapt la un singur popor și nu la două”. Oricum, este prima mărturie clară, oferită tot de o sursă străină, asupra etnonimului cu care se autoidentifica populația băstinașă romanizată din Ungaria și, evident, din stânga Dunării: **români**. Referitor la aprecierea lor ca „păgâni”, geograful anonim a comis o eroare; or, după cum s-a observat, în fața catolicilor românii erau „schismatici”, nu păgâni [14, p.189-203].

Așa că informația lui Simion Dascălul nu trebuie „corectată”: din Transilvania și Maramureș în spațiul estcarpatic treceau românii.

Conform lui V.M. Gațak și E.A. Rikman, legenda despre Dragoș reflectă nu strămutarea inițială, ci strămutarea masivă a volohilor în a doua jumătate a secolului al XIV-lea la est de Carpați, în statul Moldova care și-a cucerit independența și s-a desprins de regatul Ungariei [17, p.214]. Cu alte cuvinte, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea Moldova ar fi fost masiv populată cu români din Maramureș și Transilvania.

În același timp, autorii, referindu-se la grupurile etnice care, conform legendei, locuiau în spațiul estcarpatic, considerau că „merită atenție” informația referitoare la tătari, care este confirmată de cercetările istoricilor, dar „este mai complicat de apreciat gradul de autenticitate istorică a datelor legendei (în relatarea lui S.Dascălul) despre populația „rusă” din această regiune”. V.M. Gațak și E.A. Rikman nu exclud „încurcarea faptelor” care se referă la secolul al XIV-lea cu altele de mai târziu, prin interpolările introduse de cronicari în secolele XV-XVII, considerând reală informația privind migrarea „rusilor”, care puteau fi și „ucraineni”, din Polonia în statul Moldova și așezarea lor în regiunile râurilor Suceava și Siret [17, p.214-215].

Un an mai târziu, la Chișinău a fost publicată sinteza *Формирование молдавской буржуазной нации*. V.Zelenciuc, autorul compartimentului intitulat „Formarea poporului moldovenesc”, scria că procesul de desprindere a moldovenilor de „continuum-ul voloh” (*волошского континуума*) și că finisarea procesului de formare a poporului moldovenesc a avut loc într-un areal geografic mai restrâns, incluzând doar regiunea Nistru-Carpați, și s-a prelungit două-trei secole. Secolele IX-XII fiind etapa legăturilor volohilor cu slavii de răsărit și cu slavii de la sud, care a influențat diferențierea etnică a volohilor și a contribuit la desprinderea din masa lor a unor popoare romanice de răsărit, perioada secolelor XII-XIV fiind apreciată drept a treia etapă a „legăturilor etnice și culturale cu slavii”, legături care acum ar fi avut loc între „popoarele moldovenesc și rus vechi” [49, p.26, 30-31].

Incredibil, dar anume așa a scris autorul respectiv, ceea ce înseamnă că „poporul moldovenesc” era deja format în secolul al XII-lea, iar legăturile ulterioare ale acestuia ar fi avut loc cu „poporul rus vechi”. Secolele XII-XIV sunt apreciate de către același autor drept o etapă importantă în procesul de formare a „poporului moldovenesc”; anume în această perioadă printre volohii, care locuiau „pe versanții estici ai Carpaților și în raioanele învecinate, au apărut și s-au consolidat acele particularități, care, în cele din urmă, au determinat individualitatea etnică a moldovenilor, în comparație cu alte popoare estromanice”. Aceste „particularități” sunt însă trecute cu vederea, ele continuau să rămână o enigmă pentru cititor. În același timp, se afirma că o parte a populației romanizate, trecând prin faza simbiozei romano-estslavă, a format comunitatea etnică a volohilor, altă parte a fost asimilată de slavii care populau teritoriile carpato-nistrene [49, p.35]. Este absolut imposibil să surprindem logica autorului acestor rânduri și să înțelegem ce s-a format totuși în această perioadă la Est de Carpați: „poporul moldovenesc”, volohii sau slavii au asimilat populația romanizată fără a forma ceva nou?

Ceva mai jos, același autor afirma că procesul formării „poporului moldovenesc” a avut loc în secolele XII-XIV, iar către secolele XIII-XIV s-a format „limba moldovenească”, care se deosebea de alte limbi estromanice [49, p.36]. Evident, autorul trece sub tăcere problema: prin ce se deosebea „limba moldovenească” de acestea?

Subiectul „limbii moldovenești” a fost examinat de Nicolae Raievschii în compartimentul intitulat „Particularități ale limbii moldovenești” din studiul monografic „Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice”, publicat la Chișinău în anul 1988 [10, p.141-144]. Totuși, în textul acestui compartiment autorul nu utilizează niciodată sintagma „limba moldovenească”, ci doar „idiomul moldovenesc”, „graiurile moldovenești”, care erau mai multe: graiurile din regiunea Transcarpatia, din regiunea Cernăuți, graiurile de sud-vest etc. Uimește concluzia lui Nicolae Raievschii, care, scriind despre „o anumită individualizare” a moldovenilor „sub mai multe aspecte: social-economic, politic ș.a.”, evită să indice și aspectul lingvistic.

Pentru desemnarea locuitorilor din spațiul estcarpatic la mijlocul deceniului IV al secolului al XIV-lea Valentin Zelenciuc utilizează și sintagma „populația moldo-slavă” [49, p.38].

Cu referire la documentele publicate de I.Mihalyi în anul 1900, Valentin Zelenciuc afirma că **etnonimul** „moldoveni” pentru prima dată se întâlnește în actele din anul 1360 [49, p.39], ceea ce constituie un fals brutal din partea respectivului autor; or, actul citat fixează sintagma „*terrae nostrae Moldauane*” [9, p.38], ceea ce înseamnă „*țara noastră a Moldovei*”, fapt remarcat deja în istoriografia noastră [8, p.77].

Conform aceluiași autor, apariția „moldovenilor” pe teritoriile dintre Nistru și Prut ar fi avut loc la sfârșitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea, iar în Bucovina, pe teritoriul regiunii Cernăuți, nu mai târziu de secolul al XIII-lea, ceea ce ar însemna că „poporul moldovenesc” era deja format la sfârșitul secolului al XIII-lea, teză ce vine în contradicție cu cele enunțate mai sus de către același autor.

În secolele XIII-XIV, continuă V.Zelenciuc, o parte a „populației ruse vechi” din zonele de nord ale Moldovei a fost asimilată de moldoveni, iar altă parte a „ucrainenilor” a continuat să existe și în timpurile de mai târziu [49, p.40]. Nu observăm claritate nici aici; or, „populația rusă veche”, în concepția autorului, sunt „ucrainenii”, deci, nu este limpede: moldovenii s-au format în rezultatul simbiozei cu „populația rusă veche”, care erau „ucrainenii”, sau „moldovenii” erau deja formați și au asimilat această populație?

Opinii controversate au fost enunțate de istoricii sovietici și în privința destinului populației slave în spațiul Carpato-Nistren. În studiul publicat în anul 1979 L.L. Polevoi vedea în denumirile de sate Ruși, Ruscani etc. fie grupurile de **rusini** care s-au mișcat spre zonele centrale ale Moldovei, fie rămășițele „populației ruse vechi” [32, p.106], ultima sintagmă fiind discutată pe larg în literatura istorică contemporană [21; 44; 52, p.3-25].

Conform opiniei lui V.S. Zelenciuc și L.L. Polevoi, exprimată într-un articol publicat în 1983, începând cu sfârșitul secolului al X-lea și continuând în cele următoare populația slavă din regiunea Carpați-Nistru a suferit mult în rezultatul năvălirii migratorilor, așezările slavilor au fost distruse, iar populația a fost împinsă spre nord sau s-a retras în păduri și în regiunile muntoase, unde a continuat să existe până la începutul secolului al XIII-lea. Dezvoltarea lor ulterioară a fost însă întreruptă de invazia lui Batâi, invazie care a dus la **pustiirea definitivă** (subl. – I.E.) a acestor teritorii [20, p.116]. Dar, în pofida unor astfel de afirmații, imediat pe pagina următoare V.S. Zelenciuc și L.L. Polevoi declară că „slavii de sud, originari din Galiția”, sunt locuitorii de demult ai regiunii Pruto-Nistrene, populând-o inclusiv în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Evident, autorii nu ne explică de unde s-au luat slavii în acest spațiu, putem doar bănui migrația acestora; or, dacă după invazia lui Batâi regiunea dată a fost **definitiv pustiită**, cum afirmă ei, slavii originari din Galiția au migrat în această regiune. Cu alte cuvinte, o populație slavă autohtonă pe teritoriul viitoarei Moldove nu avem în această regiune în secolul al XIV-lea.

Tezele enunțate mai sus din lucrările considerate fundamentale în istoriografia sovietică atestă destul de limpede că istoricii sovietici nu au fost în stare să elaboreze o teorie consecventă, armonioasă privind formarea „poporului moldovenesc”. În schimb, după cum s-a arătat, ineptiile și contradicțiile constituie părțile distinctive ale acestei teorii.

După anul 1991 o parte din istorici fie că au preluat totalmente, fie că, în opinia lor, au „îmbunătățit esențial” postulatele istoriografiei sovietice privind problema dată. Tezele principale ale acestei istoriografii, care vizează problema ce ne interesează aici, s-ar rezuma la următoarele:

Nicolae Russev, relatând despre migrația orașenilor din regiunea Volgăi și din Orient în Codrii din regiunea Nistrenă în jurul anului 753 (18 februarie 1352–5 februarie 1353) și despre migrația din Transilvania la Est de Carpați, desigur a volohilor, dar și a nemților, ungarilor și secuilor, din cauza ciumei, autorul crede că „demonstrează” teza lui Karl Marx, pe care o citează: „Moldova a apărut din afluența fugarilor și coloniștilor europeni și asiatici”. Anume de la mijlocul secolului al XIV-lea, continuă Nicolae Russev, în spațiul dintre Carpați și până la Ural se formează regiuni istorico-etnografice care au avut o legătură directă cu formarea popoarelor contemporane. Este evidentă încercarea autorului de a prezenta procesul de formare a „poporului moldovenesc” drept o „simbioză” a coloniștilor și fugarilor europeni și asiatici [35].

Alexandru Mălinikov, cu referire la studiile lui F.Șabul'do [50] și M.Krom [26], scrie că în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea teritoriile apusene ale Rusiei istorice au căzut sub puterea Marelui Cnezat Lituanian, regatului Polonez, iar, parțial, sub stăpânirea regatului Ungar (Transcarpatia) și a cnezatului moldovenesc (Bucovina), adică se afirmă că Bucovina ar fi făcut parte din Rusia istorică [30], dar ar fi nimerit în componența Țării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea, adică atunci când statul respectiv încă nici nu exista.

Mai multe studii care țin de subiectul dat sunt semnate de S.Suleak [37-43], studii care amintesc mai mult de articole propagandistice decât de studii științifice. Autorul afirmă că în anul 1359 s-a format statul ortodox Moldova. El ar fi fost creat de volohi și de rusini sau, în altă variantă, „în 1359 volohii împreună cu rusinii au creat statul ortodox Moldova”. Ținând cont de componența amestecată a populației și de situația etnoculturală din Moldova medievală, continuă autorul nominalizat, statul Moldova perfect poate fi numit voloho-rus (rusin).

Evident, afirmația despre formarea statului Țara Moldovei la 1359, preluată din cronicile scrise în Moldova și susținută de o parte din istorici, reieșind din sursele de care dispun actualmente istoricii, nu are nicio valoare științifică. Este totuși de subliniat faptul că examinarea atentă a surselor istorice atestă că doar câteva surse narrative menționează anul 1359 ca an al „venirii”, „descălecării” lui Dragoș: *Cronica anonimă a Moldovei* sau *Letopisețul de la Bistrița*, redactat „probabil în mai multe părți” în timpul lui Ștefan cel Mare, *Letopisețele de Putna* Nr.1 și Nr.2, redactate în timpul domniei lui Ștefăniță (1517-1527) și *Cronica sârbo-moldovenească*, redactată „curând după 1512”.

Este de reținut însă că în *Cronica moldo-rusă*, redactată în timpul domniei lui Ștefăniță (1517-1527), de asemenea se indică anul 1359, dar se face și precizarea că Dragoș a cerut învoire să treacă din Maramureș la răsărit de Carpați de la regele Ungariei Wladislaw, pe când se știe destul de bine că la 1359 rege în Ungaria era Ludovic cel Mare. V.M. Gațak și E.A. Rikman, cu referire la textul cronicii respective publicat în *Полное Собрание Русских Летописей* [34, p.257-258] indică anul 1360 [17, p.203]. Evident, în acest context, *Cronica* dată nu poate fi invocată drept sursă istorică certă pentru data „întemeierii” Țării Moldovei.

În sfârșit, *Cronica moldo-polonă*, scrisă pe la 1564-1565 și redactată în limba polonă la Iași (după cum se menționează în textul *Cronicii*, la 28 octombrie 1566), ne informează că primul domn al Țării Moldovei, Dragoș, și-a început domnia în anul 1352.

În lumina acestor informații ale cronicarilor anonimi, este imposibil a admite anul 1359 drept anul „întemeierii” statului Țara Moldovei [1; 36]. Surse documentare ieșite din cancelaria regelui Ludovic I ne informează destul de clar că în luna martie 1360 regele îl răsplătea cu mai multe sate românești din Maramureș pe Dragoș din Giulești pentru faptul că el a înăbușit o revoltă a **românilor** (*Olachos*) din Moldova, revoltă care, în opinia specialiștilor, cel mai probabil, a avut loc anterior, în anul 1359, și „a întors cu veghetoare grijă și cu neobosită strădanie pe calea statorniceii credințe ce trebuie păstrată către coroana regească pe **mulți români răzvrățiți**” [2, p.77]. Reieșind din cele relatate mai sus, opinia conform căreia la 1359 Țara Moldovei și-ar fi obținut independența nu are niciun temei – nici logic, nici documentar. Actul dat este foarte important și sub alt aspect: el precizează componența etnică majoritară a locuitorilor din „*terre nostre Moldauane*”, aceștia erau românii. Limitele teritoriale ale acestei țări a Moldovei, unde ulterior trece Bogdan I și care devine stat independent, erau cuprinse între râurile Bistrița și Siret, dar fără orașul Suceava, care este alipit la Țara Moldovei de urmașii lui Bogdan [3, p.30-46].

O altă teză enunțată de S.Suleak este că, din momentul apariției sale și până la începutul secolului al XVIII-lea, Moldova a rămas un stat bilingv, evident una dintre limbi fiind „limba rusă”.

Teza dată este mai mult decât discutabilă. Nu avem niciun temei să credem că chiar din momentul obținerii independenței limba oficială a noului stat a fost slavona bisericească, asimilată de S.Suleak cu „limba rusă”, cunoscută, nu știm în ce măsură, doar de slujitorii cultului și, poate, de cineva dintre feudali. Este totuși de atenționat încă odată că cel mai timpuriu document (1384) ieșit din cancelaria statului Țara Moldovei a fost în limba latină, că inscripția de pe cea mai veche pecete moldovenească (1387) este în limba latină, că inscripțiile de pe cele mai vechi monede moldovenești, bătute în timpul domniei lui Petru Mușat, au fost în limba latină. Este normal să credem că anume limba latină a fost limba oficială a statului Țara Moldovei în timpul primilor domni, încredere oferită de situația istorică reală din acel timp. Or, nici în timpul stăpânirii maghiare în „*Terre Moldauana*”, nici în timpul primilor domni ai statului independent limba slavonă nu a fost și nici nu putea fi limba oficială a cancelariei. Locuitorii regelui maghiar de aici nu întrețineau corespondența cu cancelaria maghiară în limba slavonă, ci în limba latină, iar Bogdan și urmașii săi, veniți din Maramureș, unde iarăși, după cum se vede din publicația lui Ioan Mihalyi de Apșa, toate documentele erau emise în limba latină [9], nu aveau nici cea mai mică experiență de limbă slavonă. Se pare că introducerea, la un anumit moment, a limbii slavone în cancelaria Țării Moldovei poate fi apreciată ca o ripostă dată influenței catolice și nicidecum prezenței rusinilor în cadrul statului moldovenesc.

Pe de altă parte, V.M. Gațak și E.A. Rikman indică destul de limpede că autorul celei mai vechi cronici din Moldova și-a redactat opera la curtea lui Ștefan cel Mare „în limba slavă veche” (*на древнеславянском языке*) [17, p.203]. De asemenea, este de remarcat că utilizarea limbii slave bisericești în oficierea cultului, ulterior, în cancelaria statului și, de asemenea, pentru scrierea primelor cronici nici pe departe nu înseamnă că Țara Moldovei era un stat bilingv. În acest caz, punem întrebarea: Ungaria, Polonia și alte state din Europa Centrală și Occidentală, care utilizau limba latină în cancelarie și biserică, erau și ele bilingve? Este evident că în aceste state limba latină era limba cărturarilor laici și ecleziastici, dar nu și limba vorbită de popor. Anume în virtutea faptului că slavona bisericească nu era cunoscută de majoritatea absolută a locuitorilor din Țara Moldovei, de rând cu alți factori, începând cu secolul al XVI-lea în cancelaria domnească și în biserică s-a început procesul de trecere la limba română.

Este de remarcat faptul că istoricii sovietici erau mult mai atenți în tratarea acestor probleme. Spre exemplu, I.M. Șeptunov, abordând problema locului folclorului în procesul dezvoltării conștiinței naționale în Europa Centrală și de Sud-Est, sublinia că, în pofida faptului că scrisul era cunoscut la toate popoarele din această regiune, el totuși nu era caracteristic pentru masele largi ale populației, în primul rând pentru țărani. Scrisul era privilegiul claselor dominante și toată documentația era scrisă în limbi străine, germană sau turcă, limbi necunoscute de majoritatea absolută a populației [51, p.256]. Deci, autorul, nu vede niciun fel de bilingvism la aceste popoare. Cum putea el să fie în Țara Moldovei, dacă clasa dominantă, conform unor aprecieri, alcătuia doar 1% din populație, care, în majoritatea absolută a ei, era analfabetă?

Limba rusă din acel timp a fost, consideră S.Suleak, limba oficială a statului Moldova până la sfârșitul secolului al XVII-lea. O afirmație mai mult decât stranie. Nu avem absolut niciun motiv să numim „limbă

rusă” limba documentelor ieșite din cancelaria Țării Moldovei începând cu sfârșitul secolului al XIV-lea ori limba cărților bisericești manuscrise sau tipărite. În realitate este vorba despre limba slavă bisericească [27, p.65-66], limba cărturarilor ecleziastici de după recunoașterea de către papalitate a slavonei în calitate de „limbă sfântă”, limbă a bisericii slavilor de sud [45, p.127], în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Anume această limbă, în condiții neelucidate cu exactitate până în prezent, a devenit și limba oficială a bisericii românești de până la formarea statelor, apoi a celei din Țara Românească și din Moldova, și nu avem niciun argument pentru a considera că preoții și diecii timpului să o fi apreciat drept „limbă rusă”. Se creează impresia că prin utilizarea de către S.Suleak a termenului „rusă” se intenționează să se dea o apreciere etnică limbii respective, ea fiind de fapt o limbă confesională, utilizată în biserică de mai multe popoare slave și neslave. S.Suleak scrie de asemenea că statalitatea moldovenească s-a creat după modelul rus vechi, afirmație de care s-au ferit chiar și istoricii din perioada sovietică.

Ce argumente invocă S.Suleak în sprijinul acestor afirmații? Dânsul, ca și mai mulți reprezentanți ai istoriografiei sovietice, consideră că situația etnodemografică de la Est de Carpați este reflectată în legenda despre întemeierea statului moldovenesc, legendă redată de autor destul de simplist – în timpul vânătorii, ciobanii din Maramureș s-au pomenit în zona orașului actual Suceava, unde au găsit prisaca ruginului Ețco.

Fără îndoială, trebuie să fim foarte prudenți față de închipuirile „istorice” ale cărturarilor noștri medievali și să ne ferim să le prezentăm în calitate de fenomene istorice reale, cu atât mai mult că legenda respectivă a fost înregistrată mult mai târziu decât evenimentele la care se referă.

Căutarea unei populații rusești în spațiul estcarpatic este continuată de I.G. Konovalova și de V.B. Perhavko. Examinând controversata problemă ce ține de Ivan Berladnik și de berladnici, autorii consideră că, după mai multe peripeții ale acestuia, la 1145 el se retrage în regiunea râului Bârlad (România), de unde și-ar fi primit și porecla de Berladnik. Acolo, continuă autorii, existau așezările oamenilor liberi, fugari din Rusi, predecesorii cazacilor ruși și ucraineni de mai târziu, care se ocupau cu pirateria [23, p.72], regiunea dată fiind apreciată drept o zonă unde permanent veneau „fugari din Rusi”, iar populația de aici drept polietică. Pe o altă pagină a studiului invocat autorii afirmă că, totuși, printre materialele arheologice depistate în bazinul râului Bârlad și în regiunile aferente dintre Prut și Siret deocamdată nu s-a reușit să fie descoperite elemente slave de răsărit, diverse și într-o mare cantitate, care ar vorbi despre aflarea îndelungată a berladnicilor și, mai mult chiar, despre intrarea acestei regiuni în calitate de cnezat deosebit în componența teritoriilor rusești. De fapt, unicele descoperiri arheologice sunt așa-numitele cruciuliți encolpioane, doar 3(trei) la număr, din secolele XII-XIII, material, care, în aprecierea acelorași istorici, atestă apariția doar a unor reprezentanți din Rusi pe parcursul unei perioade destul de îndelungate de timp. Autorii nu răspund univoc nici la întrebarea: de către cine au fost aduse acestea? De către negustorii din Kiev sau Halici pentru populația locală ortodoxă [23, p.78], afirmă ei într-un caz; mai degrabă au nimerit împreună cu coloniștii din teritoriile slavilor de est [23, p.183-184], în alt caz; aceste cruciulițe nimereau în regiunea dată cu negustorii, fugarii, călătorii, oștenii, slujitorii cultului, în cel de al treilea caz. Desigur, în asemenea situație, preținsele așezări ale oamenilor liberi, fugari din Rusi, apar total neargumentate. Surprinde și concluzia autorilor precum că din secolul al XII-lea contactele economice ale regiunilor rusești vechi cu centrele de la Dunărea de Jos devin mult mai diverse, la ce contribuia activitatea elementelor slave de răsărit din această regiune, berladnicii, brodnicii, fugarii din Galiția [23, p.192]. Desigur, este cazul să ne întrebăm: de când jaful și pirateria sunt considerate elemente ale „contactelor economice”?

De asemenea, S.Suleak invocă și informațiile cronicilor rusești Novgorod și Voskresensk, în care se conține *Lista orașelor rusești, apropiate și îndepărtate*, o importantă sursă istorică, dar care este prezentată de autor în sensul că și orașele din spațiul estcarpatic, intrate, conform afirmației sale, către sfârșitul secolului al XIV-lea – începutul secolului al XV-lea în componența statului moldovenesc, anterior, în realitate, au fost rusești.

Lista cu pricina enumeră următoarele orașe, apreciate de anonimul autor al ei drept „bulgare și volohe”: „*На Дунаи, Видычев град, о седми стенах каменных, Мдин. И об ону страну Дунаа. Тернов, ту лежить святаа Пятница. А по Дунаю, Дрествин. Дичин, Килиа. А на усть Дунаа, Новое село. Аколякра. На море, Карна. Каварна. А на сеи стороне Дунаа. На усть Днестра над морем, Белъгород. Черн. Ясьскый торг на Пруте реце. Романов торг на Молдове. Немечь в горах. Корочюнов камен. Сочява. Серет. Баня. Чечюнь. Коломыя. Городок на Черемоше. На Днестре Хотень. А се болгарскый и волоскый гради*” [46, p.223].

Așadar, *Lista* începe cu orașele de la Dunăre, din nordul Bulgariei și încheie compartimentul respectiv cu precizarea că „acestea sunt orașe bulgare și *voloh*” (românești – I.E.), prin *voloh*, în cazul de față, subînțelegându-se orașele din Țara Moldovei. Evident, la data redactării *Listei*, conform cercetărilor de ultimă oră, aceasta a avut loc prin anii 1375-1381 cu unele corectări în a doua jumătate a anilor 30 sau în anii 40 ai secolului al XV-lea [53, p.67-68], nu se poate vorbi de o stăpânire bulgară la nordul Dunării, de aceea este limpede că orașele indicate la nord, adică în stânga acestui râu, erau, după precizarea cronicii, *voloh*, deci ele se aflau în componența Țării Moldovei [4, p.79-92].

Problema dată s-a aflat în atenția istoricilor și, practic, niciunul dintre ei nu a afirmat că orașele din spațiul estcarpatic amintite în *Listă* ar fi fost în realitate rusești. M.N. Tihomirov considera că împărțirea *Listei* în orașe *voloh*, bulgare, volâniene, kievene, lituaniene etc. reflectă absolut corect situația politică din Europa de Est, care includea orașele „rusești”, adică orașele populate cu ruși, ucraineni, bieloruși, moldoveni, bulgari, iar în unele cazuri cu o populație amestecată din bieloruși și lituanieni. Același autor mai credea că orașele moldovenești (*voloh*) au intrat în *Listă* în virtutea comunității limbii scrise în Moldova și Valahia în epoca medievală. În opinia aceluiași autor, *Lista* dată confirmă faptul că deja la începutul secolului al XV-lea exista ideea despre unitatea „Țării Rusești”, conștientizarea legăturilor rușilor cu slavii balcanici și cu moldovenii care utilizau limba slavonă în scris și chiar „unitatea rușilor, ucrainenilor, bielorușilor, moldovenilor, bulgarilor” [46, p.218]. Evident, această „unitate” a popoarelor menționate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea nu are nimic comun cu realitatea istorică.

Într-un studiu ulterior, publicat în anul 1969, M.N. Tihomirov scria că alcătuitoarea *Listei* știa, desigur, că orașul Târnov și orașele moldovenești nu aparțineau de orașele rusești, dar a făcut acest lucru, adică le-a apreciat drept rusești din considerentul că în bazinul Dunării de Jos și în Moldova elementul rusec era încă puternic, iar puterea nominală a marelui cneaz lituanian se întindea la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor până aproape de Dunăre [47, p.135]. Desigur, și aceste raționamente ale autorului sunt departe de a reflecta situația reală.

Referindu-se la problema dată, istoricul din Rusia Igor Danilevski consideră că apelativul „rusești” utilizat în *Listă* față de orașele bulgare, valahe(=moldovenești), poloneze, lituaniene corespunde apartenenței confesionale și nu etnice. Același autor mai precizează că termenul „rusești” nu putea avea semnificație etnică sau politică. Opinia dată este argumentată de autor cu informația unei cronici rusești care, descriind evenimentul cuceririi Constantinopolului de către turci, spune că turcii nu au distrus „credința rusească”, „*русь*” merg la biserici, botezul este „rusec”, adică, este vorba despre ortodoxie în general și nu despre ruși ca atare [18].

De asemenea, este de atenționat că alți doi autori din Rusia, I.G. Konovalova și V.B. Perhavko, în *Încheiere* la studiul publicat în anul 2000 subliniază că apartenența unei părți importante a populației din orașele de la Dunărea de Jos la Biserica Ortodoxă a servit drept premisă spirituală pentru ca orașele „bulgărești” și „*voloh*” să fie incluse în *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate* [23, p.194].

Este regretabil faptul că S.Suleak nu a ținut cont de situația că, în *Lista* respectivă, drept rusești sunt enumerate orașele bulgărești, poloneze, lituaniene, care nu au fost niciodată rusești.

Cercetările istoricului ucrainean B.Timoșciuk au arătat că letopisețele rusești indică la existența doar a două orașe vechi rusești în Bucovina, Onut și Vasiliev. Probabil, au mai existat și altele, considera numitul autor, dar toate ele au fost distruse în rezultatul invaziei tătar-mongole de la mijlocul secolului al XIII-lea. Examinând fragmentul din *Lista* amintită, fragment care enumeră orașele din Bucovina, «*Чечюнь, Коломыя, Городок на Черемоше, на Днестре Хотень*», autorul afirma că orașul Colomeea este inclus drept oraș *voloh*, fiindcă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea intra în componența Moldovei. Cât privește celelalte orașe din această regiune, istoricul ucrainean nu a stabilit vreă legătură cu orașele vechi rusești [48, p.213-217].

S.Suleak invocă și studiul lui L.L. Polevoi, consacrat geografiei istorice a Moldovei în secolele XIII-XV, publicat în anul 1979, studiu care, în baza datelor oiconimiei*, ar fi stabilit că cota-parte a reprezentanților grupei etnice a slavilor de est la mijlocul secolului al XIV-lea atingea 39,5% din populația țării, iar a românilor de răsărit – 48,7%. Credibilitatea totală acordată de S.Suleak acestor cifre m-a determinat să întreprind o examinare minuțioasă a studiului lui L.L. Polevoi pentru a stabili veridicitatea cifrelor invocate. Pentru o

* Oiconomia, conform aprecierilor, în onomastică semnifică totalitatea denumirilor localităților de pe un anumit teritoriu și prezintă interes pentru cercetarea științifică. În oiconomie sunt reflectate etapele principale ale istoriei poporului care a creat-o și se manifestă legitățile lingvistice, de aceea oiconomia prezintă interes pentru cercetare, atât în calitate de material culturologic, cât și în calitate de sursă lingvistică [31].

claritate cronologică cât mai deplină, atenționăm asupra faptului că pentru L.L. Polevoi, așa după cum subliniază dânsul, sintagma „a doua treime a secolului al XIV-lea” și termenul „mijlocul” aceluiași secol sunt noțiuni identice [32, p.88]. Așadar, care ar fi fost situația etnodemografică în regiunea de la Est de Carpați conform investigațiilor lui L.L. Polevoi?

Autorul considera că după invazia tătaro-mongolă în zona Codrilor, „slab populată de slavi și volohi”, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, de la Răutul de Jos și până la râul Lăpușna, iar de acolo mai departe peste Prut, au apărut numeroase așezări ale coloniștilor alani, slavi și ale altor popoare, care alcătuiau o populație pestriță din punct de vedere etnic, populație venită din regiunile de silvostepă din nordul Mării Negre, opinie enunțată și în sinteza „Istoria RSS Moldovenești” [6, p.45] drept consecință a politicii hanilor tătari [32, p.27-30].

Ținând cont de conceptul general al lui L.L. Polevoi, care, în aprecierea lui Mircea D. Matei și Emil I. Emandi, „manifestă tendința de exagerare a amploarei trecerilor de populație din Transilvania în Moldova, ceea ce creează impresia, infirmată, de altfel, de cercetările arheologice, a unui gol demografic în teritoriul de la răsărit de Carpați, anterior colonizării” cu volohi [7, p.96], este necesar a formula întrebarea ce ține de cele două etnii numite mai sus, slavii și volohii: sunt ele din perioada anterioară năvălirii tătaro-mongolilor sau au apărut aici în rezultatul migrației? – întrebare lăsată fără răspuns de autor.

În același timp, conform lui L.L. Polevoi, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea – prima jumătate a secolului al XIV-lea partea de nord și cea de apus a Moldovei, rămase în afara stăpânirilor tătaro-mongole, până la începutul secolului al XIV-lea erau slab populate [32, p.30-31], fără să precizeze comunitatea sau comunitățile etnice care locuiau aici. Aceste regiuni, considera L.L. Polevoi, au fost intens populate în rezultatul colonizării volohe din Transilvania. La un anumit moment, alături de volohii coloniști, în aceeași calitate apar și rusinii din Transilvania și Galiția, ambele etnii, „populația volohă și rusină din Transilvania și Galiția”, străduindu-se să scape de ofensiva crescândă a feudalismului, în fruntea căruia stăteau elemente de altă credință [32, p.32], se deplasau spre regiunile viitoarei Moldove.

În sinteza „Istoria RSS Moldovenești. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre”, publicată la Chișinău în 1984, se afirmă despre „popularea lui (a ținutului – I.E.) dinspre nord cu originari din teritoriile subcarpatice ale Haliciului, ce se așezau cu traiul în regiunile centrale și cele nordice de silvostepă ale spațiului Nistru-Carpați. Pe acest teritoriu, mai ales în partea lui de nord, a crescut numărul așezărilor slave” [6, p.47].

Fenomenul migrației țăranilor din Galiția în Transcarpatia și Bucovina, începând cu secolul al XIV-lea, este indicat și de alți istorici sovietici. Spre exemplu, T.V. Kosmina, cu referire la istoricul ucrainean V.V. Grabovețki, sublinia că, începând cu secolul al XIV-lea, țăranii din Galiția fugeau în Podolia, Transcarpatia, Bucovina și în alte regiuni, unde se așezau după dreptul *воли* („libertății”) și întemeiau noi așezări. În rezultatul acestor migrații semnificative ale țăranilor galițieni, în secolul al XVI-lea a apărut un mare număr de sate noi în regiunile montane și premontane ale Carpaților [25, p.40-41].

Așadar, elementul rusin din Bucovina apare și devine majoritar în rezultatul migrațiilor acestora în secolele XIV-XVI, adică inclusiv și după obținerea independenței statului Țara Moldovei.

Din afirmațiile citate mai sus, L.L. Polevoi trăgea concluzia despre veridicitatea informațiilor din legenda despre Dragoș, veridicitate care, în opinia sa, ar atesta caracterul țărănesc, stihiiic al colonizării volohilor și formarea în contactul volohilor cu slavii de răsărit (rusinii) a „poporului moldovenesc estromanic” [32, p.33]. Acestea ar fi, în opinia lui L.L. Polevoi, realitățile îmbrăcate în formă legendară a povestirii cronicărești.

Interpretarea este forțată; or, în legenda cu pricina fenomenul dat este detaliat relatat de Simion Dascălul, unul dintre interpolatorii cronicii lui Grigore Ureche, însă nu este făcută nici cea mai mică aluzie la „contactul” sau „simbioza” volohilor cu rusinii și la formarea unui nou popor. Dimpotrivă, se subliniază așezarea separată a acestor două etnii în spațiul estcarpat: „și așa de sârgu s-au lățit rumâni în gios și rusii în sus” [15, p.67]. Așa că legenda despre Dragoș, invocată de L.L. Polevoi, nu relatează absolut nimic despre multdoritul „contact” voloho-rusin și despre formarea unui nou popor, a poporului moldovenesc.

De fapt, relațiile pașnice ale volohilor cu slavii nu sunt atestate nici anterior. V.D. Koroliuk, cercetând problema „Țării Volohe”, scrie despre coexistența volohilor, care se constituieră către secolul al VII-lea, și slavilor, dar și despre lupta dinte aceste două comunități, luptă relatată de sursele istorice [24, p.5-17].

Cu atât mai mult că, ceva mai jos, L.L. Polevoi subliniază că migrația ucrainenilor (rusinilor) s-a întetșit de la jumătatea secolului al XIV-lea, când Rusia Haliciană a fost inclusă în componența statului polon și s-a început exploatarea și izgonirea rusinilor de aici [32, p.38-39]. Este însă necesar a sublinia că problema

Rusiei Haliciene a fost rezolvată definitiv în favoarea Poloniei abia la 1387 și, deci, migrația de care amintește autorul trebuie plasată la sfârșitul secolului al XIV-lea, când Țara Moldovei deja exista în calitate de stat independent.

L.L.Polevoi, fiind convins că apariția statului moldovenesc a fost rezultatul unor profunde procese sociale în comunitatea volohilor din zona Nistru-Carpați, totuși strecoară ideea că societatea volohilor „s-a consolidat în contact cu slavii de răsărit în **poporul moldovenesc** (subl. – *I.E.*)” [32, p.39].

Iarăși este absolut legitimă întrebarea: volohii „în contact” cu slavii de răsărit(rusinii) au „format” poporul moldovenesc sau volohii în „contact” cu slavii de răsărit(rusinii) s-au „consolidat” în popor moldovenesc?

Este destul de limpede că diversitatea termenilor utilizați de autor nici pe departe nu reflectă o realitate istorică, iar povestea referitoare la „contactul” volohilor și al rusinilor și la formarea(consolidarea) unui nou „popor moldovenesc” nu rezistă criticii, cu atât mai mult că esența „consolidării” nu este explicată de autor.

Cum estima L.L. Polevoi situația demografică din spațiul estcarpatic la mijlocul secolului al XIV-lea?

În una din paginile lucrării sale autorul ne spune că la mijlocul secolului al XIV-lea era populat mai puțin de $\frac{1}{4}$ din teritoriul Carpato-Nistrean, $\frac{3}{4}$ erau pustii ori foarte slab populate [32, p.89]. L.L. Polevoi chiar încercă să ne prezinte și niște cifre aproximative privind numărul localităților rurale din acest timp. La pagina 25 autorul ne informează că la mijlocul secolului al XIV-lea „pe teritoriul Moldovei” erau 850 de sate [32, p.25], iar pe pagina următoare, în tabelul nr. 4, care reflectă dinamica așezărilor sătești în secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XV-lea indică același număr de sate, 850, cu precizarea în nota din subsol că este vorba de numărul satelor „în ajunul apariției statului moldovenesc independent” [32, p.26].

Pe o altă pagină a studiului citat L.L. Polevoi scria că pe parcursul celei de a doua treimi a secolului al XIV-lea ratele de creștere a populației erau cele mai înalte: numărul de sate a crescut cu aproximativ 400, în total constituind circa 1000 de așezări rurale [32, p.90].

În sfârșit, L.L. Polevoi ne mai aduce două cifre, **800-900**, care, de asemenea, în aprecierea sa, indică numărul de așezări rurale „la momentul apariției statului” [32, p.162].

Este absolut evident că marja de eroare a autorului este foarte mare, circa 200 de sate (cifra de 800 de sate pentru mijlocul secolului al XIV-lea este admisă și în „Istoria RSS Moldovenești” [6, p.46]), ceea ce constituie $\frac{1}{5}$ din numărul de sate cu care operează dânsul. Această eroare nu permite niște calcule, cât de cât aproximative, pentru determinarea atât a numărului locuitorilor, cât și a apartenenței etnice a locuitorilor din aceste sate, cum, vom arăta în continuare, procedează L.L. Polevoi. Dacă luăm în considerare cifrele cu care operează L.L.Polevoi, că în fiecare sat erau aproximativ câte 15 case, chiar luând media de 5 persoane pentru fiecare casă, din totalul de 200 de sate obținem un număr de 15 000 de locuitori.

Autorul încearcă să determine numărul așezărilor rurale la mijlocul secolului al XIV-lea și **pe teritoriul inițial al Țării Moldovei** (subl. – *I.E.*). În regiunea Carpați-Siret, afirma el, într-o zonă care cuprindea doar 5,8% din teritoriul Carpato-Nistrean, erau concentrate circa 352 de sate sau 35,5% din toate localitățile „țării” [32, p.92]. De fapt, nu a țării, este vorba, probabil, de regiunea Carpato-Nistreană; or, după cum precizează însuși autorul, toate datele statistice cu care operează el sunt date pentru „momentul apariției statului”, „în ajunul apariției statului”, adică pentru momentul când Țara Moldovei încă nu era constituită în stat independent.

Ceva mai jos autorul face o precizare esențială referitor **la teritoriul inițial al Țării Moldovei** (subl. – *I.E.*), considerând că partea cea mai populată a ei, anume: zonele Tazlău-Troțuș, râul Moldova – râul Bistrița și „toată Bucovina” includea circa jumătate din localitățile regiunii Carpați-Nistru și, de asemenea, toate orașele și târgurile moldovenești propriu-zise [32, p.92-93 și harta-desen plasată între paginile 80-81], precizare care ne va ajuta să pătrundem în tainele calculelor sale.

În legătură cu aceste afirmații este cazul să atenționăm la două momente foarte importante.

Primo. Până în prezent niciun istoric nu a reușit să demonstreze că la mijlocul sau în a doua treime a secolului al XIV-lea (1333-1366) Țara Moldovei includea „toată Bucovina”. Această regiune a fost înglobată la Țara Moldovei ceva mai târziu. Nu este destul de clară nici situația cu zona Bistrița – Troțuși, zonă care, în opinia noastră, de asemenea a fost inclusă în componența statului Moldova mai târziu [3, p.47-72, 90-92, 176]. În acest caz, utilizarea în calcule a denumirilor unui număr de circa 800-1000 de sate, pentru a demonstra componența etnică a Țării Moldovei, la momentul constituirii, este o întreprindere destul de riscantă și departe de realitatea istorică.

Într-un studiu ulterior, publicat în anul 1990, L.L. Polevoi revine la această problemă și constată că cercetătorii nu dispun de surse care ar permite determinarea hotarelor Țării Moldovei la momentul obținerii inde-

pendenței, admitându-se în general că teritoriul nu era prea mare, includea orașele Baia, Siret, Suceava și „**posibil**, (subl. – *I.E.*), chiar partea de nord a Bucovinei” [33, p.36]. Pe o altă pagină a lucrării sale de asemenea amintește de Bucovina, o parte a căreia **ar fi fost** (subl. – *I.E.*) parte componentă a teritoriului inițial al Țării Moldovei [33, p.28]. Cu alte cuvinte, în studiul publicat în 1990 L.L. Polevoi pune serios sub semnul întrebării faptul că cel puțin partea de nord a Bucovinei era parte componentă a Țării Moldovei la momentul obținerii independenței și, deci, sub același semn de întrebare sunt puse concluziile sale din lucrarea publicată în 1979. Or, din ipoteza că o parte din Bucovina era parte componentă a Țării Moldovei la momentul obținerii independenței, nu putem trage concluzii certe privind situația etnodemografică a statului la acel moment. Cât privește Suceava, istoriografia românească mai demult a ajuns la concluzia că Suceava a fost inclusă în componența Moldovei mai târziu, de către Petru Mușat [3, p.55, 70].

Secundo. Mai aproape de adevăr, în ce privește componența etnică și situația demografică a statului Țara Moldovei la momentul constituirii lui, ar fi calculele care ar reieși din numărul satelor aflate în zona Carpați-Siret, unde, conform autorului, erau concentrate circa **352** de sate [32, p.92], întreaga zonă fiind în majoritatea absolută, conform desenului-hartă 5, zona toponimelor moldovenești [32, p.90]. În acest caz, cercetările l-ar fi dus pe L.L. Polevoi la cu totul alte concluzii. Dar dânsul face cu totul alte calcule.

Numărul localităților urbane indicate de L.L. Polevoi, ca existente la mijlocul secolului al XIV-lea, este într-un caz de 7 târgușoare, un oraș mic și un oraș mijlociu, adică 9(nouă) localități urbane, cu un total de **3000** de locuitori: câte circa 200 pentru târgușoare, 600 pentru orașul mic și 1000 pentru orașul mijlociu [32, p.79]; în alt caz, numărul localităților urbane la mijlocul secolului al XIV-lea ar fi fost 12 [32, p.98].

În ce privește numărul locuitorilor din sate și localități urbane, conform lui L.L.Polevoi, la mijlocul secolului al XIV-lea acesta ar fi fost de circa **79. 000** [32, p.98], iar conform tabelului de la pagina 91 – **78.480**.

În contextul celor relatate mai sus, foarte straniu apare tabelul 9 de la pagina 113, care, în opinia lui L.L. Polevoi, reflectă dinamica grupurilor etnolingvistice pe teritoriul Țării Moldovei în secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XV-lea.

Tabelul, conform autorului, este alcătuit în baza datelor **oiconimiei rurale**, dar și a materialelor din desenele 3-4 și a tabelelor 6-8, de asemenea ținându-se cont de „observațiile toponimice” și considerentele exprimate despre geografia etnolingvistică a Țării Moldovei în secolele XIV-XV, care prezintă situația doar condiționat și la cel mai general mod.

În legătură cu aceste precizări ale autorului, atenționăm că desenele și tabelele indicate mai sus nu conțin absolut nicio informație referitoare la situația etnolingvistică: tabelul 4 indică: cifra de **850** de sate existente la mijlocul secolului al XIV-lea, numărul mediu al caselor din sate – **15** și totalul de case – **12.750** [32, p.26]; tabelul 6 indică numărul de localități rurale **1000**. Celelalte tabele conțin date despre numărul de sate în diferite zone geografice ale regiunii Nistru-Carpați.

Calculele respective din tabelul 9 sunt făcute reieșind din numărul de **1000** de așezări rurale, așezări care, după cum s-a arătat mai sus, nu erau pe teritoriul inițial al Țării Moldovei, ci în spațiul Carpați-Nistru. Desigur, rămâne fără explicații întrebarea: de ce nu s-a făcut calculul reieșindu-se din **850** de așezări rurale, așa cum indică tabelul 4, sau din **800** de așezări rurale, cifră de asemenea indicată de autor? Mărirea numărului de sate cu **150-200** nu este justificată prin nimic.

Conform tabelului 9, la mijlocul secolului al XIV-lea grupul etnic al romanilor de răsărit (o altă stranietate: de ce nu al moldovenilor, sau ei încă nu erau formați? – *I.E.*) era concentrat în **596** de sate și înglobau un număr de **41.720** de locuitori, ceea ce constituia **48,5%** din numărul total al locuitorilor. Calculul a fost făcut reieșind din faptul că numărul mediu al locuitorilor unui sat varia, conform aprecierilor lui L.L.Polevoi, între **70-80** de locuitori, autorul apelând la cifra minimă de **70** locuitori pentru fiecare localitate rurală, unde, în opinia sa, locuiau moldoveni.

Conform aceluiași tabel, grupul etnic al slavilor de răsărit era concentrat în **322** de sate, numărul locuitorilor era de **31.020**, ceea ce constituia **39,5%** din numărul total al locuitorilor. L.L.Polevoi face precizarea că numărul locuitorilor din satele rusinilor din Bucovina era mai mare și varia între **110** și **130** de locuitori. Dar, făcând calculele respective, așa ca și în cazul cu satele moldovenești, luând în considerare numărul minim de **110** locuitori în fiecare sat, obținem cifra de **35.420**. Autorul, însă, ne prezintă o altă cifră – **31.020** locuitori. De unde a luat L.L.Polevoi cifra de 31.020?

Conform tabelului 6, în toată Bucovina erau 263 de sate cu un număr de 26.540 de locuitori. Nu este clar cum au fost făcute calculele respective de către L.L.Polevoi; or, în 141 de sate din Bucovina de Sud erau

13.340 locuitori, ceea ce alcătuiește 94,6 locuitori în fiecare sat, iar în 122 de sate din Bucovina de Nord – 13.200 de locuitori, ceea ce alcătuiește circa 108 locuitori în fiecare sat [32, p.91]. Observăm că în calculele sale L.L. Polevoi nu recurge la o cifră exactă a numărului de locuitori pentru satele din Bucovina indicate de el însuși – între 110 și 130, ci ne apar cifre cu zecimi – 94,6 și 108 locuitori, ceea ce atestă că cifrele de 13.340 și 13.200, care indică numărul locuitorilor în Bucovina de Nord și din Bucovina de Sud, sunt total arbitrare, ajustate la o idee preconcepută. Dacă continuăm calculele în așa mod, obținem că în restul de 59 de sate erau doar 4480 de slavi răsăriteni (rusini), adică în fiecare sat de rusini din afara Bucovinei ar fi locuit în medie câte 75,9 locuitori, deci satele de rusini din afara Bucovinei aveau un număr de locuitori mai mare decât în satele moldovenești, dar mai mic decât în satele din Bucovina. Desigur, este foarte straniu, cum a determinat L.L. Polevoi această situație, fără a avea careva date statistice sigure? Ceea ce apare însă evident este faptul că în perioada 1333-1366, apreciată de L.L. Polevoi, după cum s-a indicat deja, drept mijlocul secolului al XIV-lea, a doua treime a secolului al XIV-lea sau, o altă sintagmă, „momentul formării statului moldovenesc”, adică atunci când Bogdan I a obținut independența statului, teritoriul întregii Bucovine nu era parte componentă a Țării Moldovei. Chiar și Suceava, după cum s-a menționat mai sus, nu se afla în componența Moldovei la momentul obținerii independenței. De aceea, includerea a celor 26.540 de locuitori în grupurile etnice la momentul obținerii independenței Țării Moldovei este arbitrară. Suceava și o mare parte a teritoriului Bucovinei au fost alipite ulterior la Țara Moldovei. Din numărul de 26.540 urmează a fi excluși fără rezerve cei 13.200 locuitori din Bucovina de Nord și un anumit număr de locuitori din Bucovina de Sud. În așa fel, situația etnică și demografică din interiorul hotarelor inițiale ale statului moldovenesc se modifică esențial. L.L. Polevoi revine cu o insistență deosebită la ideea încadrării Bucovinei în hotarele inițiale ale Țării Moldovei, situație reflectată și pe harta plasată între paginile 80 și 81 ale studiului citat. Apelând iarăși la cifra de 1000 de așezări rurale existente în spațiul estcarpatic, autorul ne spune că circa 55% din ele, adică circa 550 de sate, se aflau în limitele nucleului principal al Țării Moldovei, la răsărit de Carpați și în Bucovina, iar numărul locuitorilor rurali ar fi fost de circa 50.000 de locuitori, la care se adăugau 3000 de locuitori din așezările urbane [32, p.115].

L.L. Polevoi fie că nu a sesizat, fie că special a omis calculele mai detaliate, fiindcă rezultatele lor sunt mai mult decât sinistre. În cazul în care facem calculele necesare după datele pe care le-am prezentat în pasajul de mai sus, obținem următorul tablou. Deoarece autorul insistă la faptul că Bucovina de la bun început a fost parte componentă a Țării Moldovei [32, p.115], acele 263 de sate cu un număr de 26.540 de locuitori rusini alcătuiesc majoritatea față de satele „romanicilor de est” în număr de 287 (reieșind din numărul de 550 de sate) cu un număr de locuitori, reieșind din 70 de locuitori pentru un sat (așa cum a calculat L.L. Polevoi), de doar 20.090. Însă, reieșind din numărul de circa 50.000, indicat de autor, cu 26.540 de rusini, numărul moldovenilor ar fi fost de cca 23.460. Oricum, în ambele cazuri, numărul populației moldovenești rămâne sub 50%: în primul caz – 40,18%, în cel de al doilea caz – 46,92%.

Așadar, examinarea rezultatelor investigației lui L.L.Polevoi ne duce la concluzia că datele statistice cu care operează dânsul sunt arbitrare, de aici și rezultatele obținute sunt arbitrare și nu reflectă obiectiv situația. În același timp, prin includerea intenționată în limitele inițiale ale Țării Moldovei a teritoriului întregii Bucovinei s-a urmărit scopul de a demonstra caracterul etnic estromanic-rusin al statului nou-format. Falsitatea concluziilor lui L.L.Polevoi, chiar dacă a utilizat metoda matematică în studiul său, este mai mult decât vizibilă.

În acest context, utilizarea acestora pentru aprecierea componenței etnodemografice a locuitorilor din teritoriul inițial al Țării Moldovei nu cred că este posibilă.

În continuare consider necesare și câteva precizări referitoare la problema oiconimiei. Tabelul 9, examinat mai sus, a fost alcătuit de L.L. Polevoi după datele oiconimiei rurale, adică, precizează autorul, după datele toponimice ale așezărilor sătești, ținându-se cont de apartenența etnolingvistică a denumirilor care s-au format pe deplin, a etnonimurilor, a unor antroponime și a altor nume și, de asemenea, s-a ținut cont de formele primare și intermediare ale toponimelor.

Dar, datele oiconimiei numai în aparență pot fi utilizate în calitate de argumente certe pentru prezentarea situației etnice. Încă istoricul got Jordanis din secolul al VI-lea scria despre obiceiul popoarelor din timpul său de a lua nume străine; spre exemplu, romanii împrumutau nume de la macedonieni, grecii de la romani, sarmații de la germani, goții de la huni [22, p.77, 140].

Cunoscutul istoric din Rusia G.G. Litavrin, studiind comunitățile vlahilor din Balcani, a atenționat și el la acest tip de „argumente”, cum sunt datele oferite de oiconimie, referințele la numele de persoană ale

„vlahilor”, denumirile slave ale așezărilor „vlahilor” considerându-le neconvingătoare: „Un asemenea soi de argumente, concluziona reputatul istoric, noi am putea să găsim în abundență și pentru aceea, spre exemplu, pentru a argumenta teza referitoare la asimilarea deplină a bulgarilor (numele lor de persoană și denumirile multor sate și orașe sunt grecești)” [28, p.135].

Ar mai fi de atenționat încă la un aspect al problemei rămas, intenționat sau nu, în afara atenției lui L.L. Polevoi, anume: rolul cancelariei moldovenești în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV-XVI, cu toate că studiul lui Alexandru Gonța consacrat problemei date fusese publicat încă în anul 1953. Examinând un singur exemplu, originea istorică a **Cobâlelor**, Alexandru Gonța formula concluzia: „Ne aflăm, deci, în fața unei slavizări a unui nume românesc, făcută de diecii moldoveni în Cancelaria țării, fără alt scop decât acela de a reda sensul adevărat al cuvântului românesc, Iapa, și aceasta numai că limba oficială a Cancelariei o cerea. După înlocuirea limbii slave, numele satului nu va mai apare sub forma Cobâla, ci sub numele românesc Iapa” [5, p.13-14]. Dar câte asemenea cazuri vor mai fi fost încă?

Marele neadevăr care poate fi exprimat de istoricul care apreciază apartenența etnică a locuitorilor în teritoriul oiconimiei apare destul de elocvent și în următorul exemplu. Istoricul chișinăuian N.A. Demcenco, cercetând uneltele de arat la românii din Ucraina, constata că plugul de coastă era utilizat în „**satele românești** Goluboi Potok, **Plăiuț**, Sredne Vodeanoe și Dibrovo (Transcarpatia) și Krasnoilsk, Mejdurece și Dubovka (Bucovina)” [19, p.80]. Ei bine, N.Demcenco a fost la fața locului și a văzut că satele sunt locuite de **români**, dar dacă savantul ar fi apreciat apartenența etnică a locuitorilor doar în baza oiconimiei, atunci el trebuia să formuleze concluzia că din satele nominalizate, în virtutea faptului că doar unul, Plăiuț, are denumire românească, românii locuiau doar în acest sat, concluzie care, desigur, ar fi fost total falsă.

În acest context, în pofida unei atitudini mai rezervate față de conceptul lui L.L. Polevoi privind migrația volohilor la Est de Carpați, aprecierea cărții drept «valoroasă cercetare a toponimiei, întreprinsă de L.L. Polevoi», făcută de Mircea D. Matei și Emil I. Emandi [7, p.99], credem că nu este o apreciere obiectivă.

În încheiere la cele relatate mai sus, considerăm că sunt necesare și câteva concluzii finale. Istoriografia sovietică a urmărit scopul de a prezenta spațiul de la Est de Carpați drept o zonă de contact al volohilor care au migrat din Transilvania și Maramureș cu slavii băștinași, dar și cu cei veniți din Halici, în rezultatul cărui fapt s-ar fi format o nouă comunitate etnică – „poporul moldovenesc”. De rând cu acesta, un alt obiectiv a fost de a demonstra caracterul estroman-slav al populației din regiunea unde s-a constituit statul Țara Moldovei, apelându-se la niște date statistice privind numărul populației, care sunt nu altceva decât rodul unei imaginații fertile, la ipoteze neargumentate privind teritoriul inițial al Țării Moldovei, din care s-au tras concluzii, considerate aproape incontestabile, privind situația etnică pe aceste teritorii, în care moldovenilor nou-formați li se atribuie doar circa 48,9%, iar slavilor de est circa 39,5%. Unii autori contemporani, utilizând necritic aceste date, au formulat concluzii și mai „profunde”, privind caracterul „moldo-rus” al statului Țara Moldovei, privind limba rusă care ar fi fost limba oficială a acestui stat etc., concluzii care nu au nimic comun cu realitatea istorică și care nici pe departe nu contribuie la elucidarea obiectivă atât a istoriei Țării Moldovei în general, cât și a istoriei rusinilor, în particular.

Bibliografie:

1. *Croniclele slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ioan Bogdan*. Ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu. București, 1959.
2. *Documenta Romaniae Historica, D, Relații între țările române, I (1222-1456)*, Volum întocmit de acad. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G.Gündish, Damaschin Mioc, Viorica Perivan. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977.
3. EREMIA, I. *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea)*. Chișinău: Pontos, 2010, ISBN 9975511406, 9789975511407
4. EREMIA, I. Unele considerații privind hotarele Țării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – Pocuția și Colomeea. În: *Tyragetia, Istorie, Muzeologie*. Serie nouă. (Chișinău), 2010, vol.IV[XIX], nr.2. ISSN 1857-240
5. GONȚA, A.I. Rolul cancelariei moldovenești în slavizarea numelor de locuri în secolele XIV-XV. Originea istorică a Cobâlelor. În: *Alexandru I.Gonța, Studii de istorie medievală*. Iași, 1998, p.7-24. ISBN 973-9135-62-5
6. *Istoria RSS Moldovenești. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*. Chișinău, 1984, p.45 (ediția rusă din 1982).
7. MATEI, M.D., EMANDI, E.I. *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare. Secolele XI-XVII*. București, 1982.

8. MATVEEV, S. *Procesele etno-culturale din spațiul Carpato-Nistrean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*. Chișinău: Pontos, 2009. ISBN 978-9975-72-284-1
9. MIHALYI de APȘA, I. *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*. Ediția a II-a, Ediție și note biografice Vasișe Iuga de Seliște. Cu prefață de acad. Camil Mureșanu și postfață de Aurel Răduțiu. Cluj-Napoca: Editura Societății culturale Pro Maramureș „Dragoș vodă”, 2000. ISBN 973-99215-8-2
10. RAEVSCHII, N.D. *Contactele romanilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice*. Chișinău: Штиинца, 1988 (cu caractere chirilice).
11. SIMONESCU, D. Tradiția istorică și folclorică în problema „întemeierii” Moldovei, În: *Studii de folclor și literatură*. București, 1967.
12. СТАНЛ, Н.Н. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, vol.I*. București, 1958.
13. STEPANIUC, V. *Statalitatea poporului moldovenesc. Aspecte istorice, politico-juridice*. Chișinău: Firma Editorial-Poligrafică “Tipografia Centrală”, 2005. ISBN: 9975-78-452-6
14. SPINEI, V. Români și marea invazie mongolă în lucrările cronicarilor florentini din prima jumătate a secolului al XIV-lea. În: *Închinare lui Petre Ț. Năsturel la 80 de ani*. Volum îngrijit de Ionel Căndea, Paul Cernovodeanu și Gheorghe Lazăr (Extras), Brăila. 2003, p.189-203.
15. URECHE, G. *Letopiseșul Țării Moldovei*. Chișinău, 1988.
16. БЫРНЯ, П.П. *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв*. Кишинев: Издательство ЦК КП Молдавии, 1969.
17. ГАЦАК, В.М., РИКМАН, Э.А. Легенда о Драгоше и отражение в ней средневековой этнической ситуации в Восточном Прикарпатье. În: *Этническая история и фольклор*. Москва: Наука, 1977.
18. ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Н. *Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.)*. Несколько лекций из курса. Disponibil: http://www.lants.tellur.ru/history/danilevsky/d08_3.htm#5
19. ДЕМЧЕНКО, Н.А. Пахотные орудия румынского населения украинских Карпат в XIX – начале XX в. В: *Карпатский сборник*. Москва: Наука, 1976.
20. ЗЕЛЕНЧУК, В.С., ПОЛЕВОЙ, Л.Л. Расселение восточнороманского населения в Днестровско-Прутском междуречье (XIV-XV вв.), În: *Славяно-молдавские связи и ранние этапы этнической истории молдаван*. Кишинев, 1983.
21. ИВАНЧЕНКО, Л.И., МОЦЯ, А.П. Проблема древнерусской этнической общности, În: *Восточноевропейский археологический журнал*, 2(3), март-апрель 2000. Disponibil: http://archaeology.kiev.ua/journal/020300/ivanchenko_tozia.htm;
22. ИОРДАН. *О происхождении и деяниях гетов*. Getica. Вступительная статья, перевод, комментарий Е.Ч. Скржинской. Москва: Издательство восточной литературы, 1960.
23. КОНОВАЛОВА, И.Г., ПЕРХАВКО, В.Б. *Древняя Русь и Нижнее Подунавье*. Москва: Издательство «Памятники исторической мысли», 2000. ISBN 5-88451-084-5
24. КОРОЛЮК, В.Д. Термин «Волошская Земля» в раннесредневековых письменных источниках. În: *Этническая история восточных романцев. Древность и средние века*. Москва, 1979,
25. КОСМИНА, Т.В. Общность архитектурно-художественных традиций украинского народного жилища северо-восточных склонов Карпат и Подолья. În: *Карпатский сборник*. Москва: Наука, 1976
26. КРОМ, М.М. *Меж Русью и Литвой: Западно-русские земли в системе русско-литовских отношений конца XV-первой трети XVI в.* Москва, 1995.
27. ЛИТАВРИН, Г.Г. Особенности развития самосознания болгарской народности со второй четверти X до конца XIV в. В: *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука, 1989.
28. ЛИТАВРИН, Г.Г. *Византия и славяне*. Санкт Петербург: Алетейя, 2001.
29. МОХОВ, Н.А. *Очерки истории формирования молдавского народа*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1978.
30. МЫЛЬНИКОВ, А. *Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы (избранные главы)*. Disponibil: <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/mylnikov-5.htm>.
31. *Ойконимия. Циркум Байкальского региона*, 2004. Disponibil: (http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:IVqrl8gEQhIJ:planetadisser.com/see/dis_242854.html+%D0%9E%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%8F&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=md).
32. ПОЛЕВОЙ, Л.Л. *Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв*. Кишинев: Штиинца, 1979.
33. ПОЛЕВОЙ, Л.Л. «... и с того времени началась Земля Молдавская». Кишинев: Штиинца, 1990.
34. *Полное собрание русских летописей, т. VII*. СПб., 1856.
35. РУССЕВ, Н.Д. *Безносая привратница эпох: «чёрная смерть» на Западе и Востоке Европы*. Ист.: ж-л "Нестор", снято 2001. Disponibil: <http://www.nestor.md/Russian/Russev.htm> .
36. *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв*. Москва: Наука, 1976.
37. СУЛЯК, С. Молдавия и русский мир: история и современность (к 650-летию молдавской государственности). În: *Русин* (Кишинэу), 2009, №1(15), с.7-24. SSN 1857-2685

38. СУЛЯК, С. *Осколки Святой Руси. Очерки этнической истории руснаков Молдавии*. Кишинев: Издательский дом «Гатьяна», 2004.
39. СУЛЯК, С. Русины: этапы истории. În: *Русин* (Кишинэу), 2005, №1 (1), с.49-60.
40. СУЛЯК, С. *Русское население Молдавии: история и современность*. Кишинэу, 2006, с.77-85.
41. СУЛЯК, С. Русины Молдавии. În: *Славянские чтения*. Вып.3. Кишинэу, 2005, с.107-115.
42. СУЛЯК, С. Сын самодержца всея Руси. În: *Русин* (Кишинэу), 2005, №2 (2), с.11-41.
43. СУЛЯК, С. Молдавия и русский мир: история и современность (к 650-летию молдавской государственности). În: *Русин* (Кишинэу), 2009, №1(15), с.7-10.
44. ТОЛОЧКО, П.П. *Древнерусская народность: воображаемая или реальна*. СПб.: Алетейя, 2005, ISBN 5-892 39-783-6
45. ТОЛСТОЙ, Н.И. Этническое и культурное самосознание сербов в связи с развитием письменности (литературы) и литературного языка в XII-XIV вв. În: *Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука, 1989.
46. ТИХОМИРОВ, М.Н. Список русских городов дальних и ближних. În: *Исторические записки, 40*. Москва, 1952.
47. ТИХОМИРОВ, М.Н. *Исторические связи России со славянскими странами и Византией*. Москва, 1969.
48. ТИМОЩУК, Б.А. Исчезнувшие города Буковины. În: *Вопросы истории*, 1964, №5, с.213-217.
49. *Формирование молдавской буржуазной нации*. Кишинев: Штиинца, 1978.
50. ШАБУЛЬДО, Ф.М. *Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского*. Киев, 1987.
51. ШЕПТУНОВ, И.М. Фольклор и развитие национального самосознания. În: *Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе*. Москва: Наука, 1981.
52. ЮСОВА, Н.Н. Легитимация понятия «древнерусская народность» в полемике советских историков конца 1940-х – начала 1950-х годов. În: *Вестник Удмуртского университета*, 2006, №7, с.3-25.
53. ЯНИН, В.Л. *Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII-XV веков*. Москва, 1998.

Prezentat la 24.06.2013